

Empowerment v sociálnej práci

Koncepcia práce
so sociálne exkludovanými

Michal Kozubík a kol.

Empowerment v sociálnej práci

Koncepcia práce so sociálne exkludovanými

**Alena Hricová
Michal Kozubík
Miroslava Tokovská
Jana Šolcová
Magdalena Hanková**

Upozornenie pre čitateľov a užívateľov tejto knihy

Všetky práva vyhradené. Žiadna časť tejto tlačenej či elektronickej knihy nesmie byť reprodukováná a šírená v papierovej, elektronickej či inej podobe bez predchádzajúceho písomného súhlasu vydavateľa. Neoprávnené použitie tejto knihy bude trestne stíhané.

Automatizovaná analýza textov alebo dát v zmysle čl. 4 smernice 2019/790/EU a použitie tejto knihy na tréningovanie AI sú bez súhlasu nositeľa autorských práv zakázané.

prof. PhDr. Michal Kozubík, PhD. a kol.

Empowerment v sociálnej práci

Koncepcia práce so sociálne exkludovanými

Vydala GRADA Slovakia s. r. o. pod značkou Grada
Moskovská 29, 811 08 Bratislava 1
www.grada.sk
Tel.: +421 2 556 451 89
ako svoju 310. publikáciu

Štúdiá bola podporená Vedeckou grantovou agentúrou Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR VEGA č. 1/0777/22 Individuálne a kolektívne zmocnenie obyvateľstva marginalizovaných sídiel v oblasti terénnej a komunitnej sociálnej práce.

Autorský kolektív

prof. PhDr. Michal Kozubík, PhD.
doc. PhDr. Alena Hricová, Ph.D.
Mgr. Jana Šolcová, PhD.
Mgr. Magdalena Hanková, Ph.D.
PhDr. Miroslava Tokovská, PhD.

Recenzenti

doc. PhDr. David Urban, Ph.D.
Mgr. Stanislav Ondrášek, Ph.D.

Zodpovedná redaktorka Mgr. Barbora Králičková, PhD.
Jazyková redakcia Ing. Dominika Gajdošová
Spracovanie obálky Adrián Macho
Grafická úprava a sadzba SOFT DESIGN, s. r. o.
Obrázky dodali autori
Fotografia na obálke hisa nishiya – iStockphoto

Vydanie 1., 2025
Počet strán 112
Tlač Tiskárny Havlíčkův Brod, a.s.
Copyright © GRADA Slovakia s.r.o., 2025
Cover Photo © hisa nishiya – iStockphoto

ISBN 978-80-8090-979-6 (print)
ISBN 978-80-8090-980-2 (pdf)
ISBN 978-80-8090-981-9 (ePub)

OBSAH

Úvod	5
1 Definícia a vymedzenie empowermentu v kontexte sociálnej práce	7
2 Empowerment v sociálnej práci so sociálne exkludovanou rómskou komunitou	21
2.1 Optika sociálnych pracovníčok, pracovníkov pracujúcich v prostredí segregovaných osád	24
2.2 Pohľad rómskej komunity na proces empowerment v sociálnej práci	29
3 Empowerment a seniori	39
3.1 Súvislosť empowermentu a odolnosti seniorov	42
3.2 Ľudská dôstojnosť seniorov a empowerment	44
3.3 Koncepty Independent Living, Disempowerment, Self-disempowerment vs. Empowerment	45
4 Empowerment a mládež v riziku	53
4.1 Mládež v riziku a empowerment	57
4.2 Rizikové správanie mládeže	61
4.3 Vymedzenie pojmu rizikové správanie vo vzťahu k podradeným pojmom a odborným disciplínam	62
4.4 Formy a typy rizikového správania mládeže	65
4.5 Modely empowermentu mládeže v riziku	68
5 Práca so sexualitou v pobytových sociálnych zariadeniach ako forma posilnenia osôb s mentálnym postihnutím pri napĺňaní ich sexuálnych potrieb	87
5.1 Špecifiká sexuality osôb s mentálnym postihnutím žijúcich v pobytovom sociálnom zariadení	89
5.2 Faktory sťažujúce empowerment osôb s mentálnym postihnutím pri napĺňaní sexuálnych potrieb	93
5.3 Práca so sexualitou v pobytových sociálnych zariadeniach ako prostriedok empowermentu osôb s mentálnym postihnutím pri napĺňaní sexuálnych potrieb	94
5.4 Protokol sexuality ako východisko práce so sexualitou osôb s mentálnym postihnutím	96
Záver	111

ÚVOD

Téma empowermentu (v slovenčine zmocnenie) je v oblasti sociálnej práce Jedným z kľúčových konceptov, ktorý sa v posledných dekádach stal centrálnym pilierom teoretických prístupov a praktických intervencií. V knihe sme sa snažili tento termín neprekladať, pretože nepovažujeme jeho slovenský ekvivalent „zmocnenie“ za správny. Evokuje skôr negatívnu konotáciu. Miestami používame synonymá, akými sú splnomocnenie či posilnenie postavenia. Empowerment je proces posilňovania jednotlivcov a komunít. Je nástrojom, ktorý umožňuje ľuďom prevziať kontrolu nad vlastnými životmi, prekonávať bariéry a nerovnosti a dosahovať osobné a kolektívne ciele. Táto publikácia sa zameriava na hlbšie porozumenie empowermentu a jeho významu v súčasnej praxi sociálnej práce.

Empowerment nie je iba technika alebo metóda, ale predstavuje základnú hodnotu sociálnej práce, ktorá vychádza z princípu sociálnej spravodlivosti, rovnosti a ľudských práv. V tomto zmysle ide o ideologický a etický rámec, ktorý sociálnych pracovníkov a sociálne pracovníčky zaväzuje k tomu, aby podporovali zmenu a usilovali sa o zlepšenie životných podmienok ľudí, ktorí čelia sociálnemu vyčleneniu, diskriminácii a marginalizácii. Empowerment je taktiež silno spojený s kritickými teóriami, ktoré spochybňujú tradičné hierarchické štruktúry moci a snaží sa o ich pretvorenie tak, aby reflektovali potreby všetkých členov spoločnosti, najmä tých, ktorí čelia znevýhodneniu a útlaku.

Táto kniha ponúka komplexný pohľad na tému empowerment, vrátane jeho historického vývoja, teoretických základov a rôznych prístupov smerujúcich k jeho praktickému využitiu. Autorský kolektív si kladie za cieľ objasniť, akým spôsobom empowerment podporuje jednotlivcov v prekonávaní osobných prekážok, ale taktiež prispieva k systémovým zmenám, ktoré sú nevyhnutné pre vytvorenie spravodlivejšej spoločnosti.

Prvá kapitola knihy sa venuje definovaniu pojmu empowerment a jeho prepojeniu s inými kľúčovými konceptami v sociálnej práci, akými sú advokácia, inklúzia a participácia. Druhá časť knihy rozoberá techniky a metódy, ktoré môžu sociálne pracovníčky a sociálni pracovníci využiť pri podpore empowermentu na individuálnej, rodinnej a komunitnej úrovni v marginalizovaných komunitách. Empowerment nie je v diele vnímaný izolovane a nekonkretizuje sa len na jednu cieľovú skupinu. Naopak, silnou stránkou diela je poskytnutie nových informácií a perspektív seniorskej klientely, mladých, ako aj ľudí s hendikepom (kapitoly 3-5). Čitateľky a čitatelia sa tak zoznámia s nástrojmi, ktoré pomáhajú posilniť sebadôveru klientely, zlepšovať ich schopnosti zvládať náročné životné situácie a zapájať ich do rozhodovacích procesov, ktoré ovplyvňujú ich životy.

Okrem toho kniha ponúka prehľad prekážok, ktoré môžu brániť dosiahnutiu empowermentu. Systémový útlak, štrukturálna nerovnosť, diskriminácia a nedostatok zdrojov sú niektoré z bariér, ktorým jednotlivci a komunity na ceste posilnenia čelia. Autorky a autor sa zameriavajú na stratégie, ktoré môžu sociálne pracovníčky a sociálni pracovníci využiť k prekonávaniu týchto bariér od politického aktivizmu po terapeutické intervencie, a ukazujú, ako je možné efektívne podporovať klientky a klientov pri zvládaní týchto výziev.

Empowerment je v tejto knihe prezentovaný nielen ako proces, ale taktiež ako cieľ – cesta k tomu, aby sa z marginalizovaných skupín stali aktívni účastníci spoločenského diania, ktorí majú schopnosť ovplyvňovať svoje prostredie a aktívne sa podieľať na tvorbe politik, ktoré sa ich týkajú. Autorský tím zdôrazňuje, že úspešné dosiahnutie empowermentu nie je iba o osobnom raste jednotlivca, ale taktiež, a to najmä, o zmene spoločenských štruktúr, ktoré nerovnosť a exklúziu udržiavajú.

Kniha je určená nielen študentkám, študentom a odborníčkam, odborníkom v oblasti sociálnej práce, ale taktiež všetkým, ktorí sa zaujímajú o otázky spravodlivosti, rovnosti a posilňovania ľudských práv. Ponúka teoretický základ pre porozumenie empowermentu, ale zároveň je praktickým sprievodcom pre tých, ktorí sa chcú aktívne podieľať na vytváraní spravodlivejšej spoločnosti. V neposlednom rade kniha nabáda čitateľskú obec k reflexii a zamysleniu nad tým, ako možno empowerment uplatniť nielen v profesionálnej práci, ale aj v každodennom živote.

Kniha a výskumné šetrenia v marginalizovaných rómskych komunitách vznikli v rámci projektu Vedeckej grantovej agentúry Ministerstva školstva, výskumu, vývoja a mládeže Slovenskej republiky (VEGA), číslo 1/0777/22: *Individuálne a kolektívne zmocnenie obyvateľstva marginalizovaných sídiel v oblasti terénnej a komunitnej sociálnej práce.*

1

Alena Hricová

DEFINÍCIA A VYMEDZENIE EMPOWERMENTU V KONTEXTE SOCIÁLNEJ PRÁCE

Empowerment (do slovenčiny prekladané ako „zmocnenie“, „splnomocnenie“, „posilnenie“ alebo „dodanie právomocí“) možno definovať ako proces, ktorý umožňuje jednotlivcom, rodinám a komunitám posilniť svoje schopnosti, a tak získať kontrolu nad svojimi okolnosťami, zlepšiť svoju schopnosť čeliť problémom a zvyšovať ich vplyv a účasť v spoločnosti. Tento koncept je neoddeliteľne spojený s princípmi sociálnej spravodlivosti, rovnosti a ľudských práv. Podľa Solomona (1976) empowerment zahŕňa zapojenie klientov do procesu rozhodovania, čím sa podporuje ich sociálna a politická participácia. Týmto spôsobom sa klienti stávajú aktívnymi účastníkmi svojho vlastného vývoja, nielen pasívnymi príjemcami služieb. Empowerment je úzko spojený s cieľom sociálnej spravodlivosti. Zameriava sa na odstránenie bariér a diskriminácie, ktoré bránia ľuďom v plnom uplatnení ich potenciálu (Ife, 2002). Sociálni pracovníci, ktorí používajú tento prístup, sa snažia zmeniť sociálne štruktúry,

ktoré udržiavajú nerovnosť a vylúčenie určitých skupín osôb (Adams, 2003). Sociálni pracovníci reflektujú mocenské štruktúry v spoločnosti a kriticky hodnotia, ako tieto štruktúry ovplyvňujú životy ich klientov a ich schopnosť zmeny (Fook, 2012).

V jadre konceptu empowermentu je idea moci. Moc je často spájaná s našou schopnosťou prinútiť ostatných robiť to, čo chceme, bez ohľadu na ich vlastné želania alebo záujmy (Weber, 1946). Tradičné sociálne vedy zdôrazňujú moc ako vplyv a kontrolu (Lips, 1991). Moc chápaná týmto spôsobom môže byť vnímaná ako nemenná alebo nezmeniteľná. Weber (1946) uznáva, že moc existuje v kontexte vzťahov medzi ľuďmi alebo vecami. Moc neexistuje izolovane, ani nie je vlastná jednotlivcom; moc je vytváraná vo vzťahoch, ktoré sa môžu meniť. To je rovnako základnou podmienkou empowermentu.

Empowerment v sociálnej práci zahŕňa rôzne definície a perspektívy. Podľa Adamsa (2003) je empowerment (= becoming powerful) zameraný na to, ako jednotlivci môžu spoločne získať kontrolu nad svojimi životmi a efektívne presadzovať svoje skupinové záujmy. Tento prístup využívajú sociálni pracovníci na posilnenie tých, ktorí majú obmedzenú moc alebo sú v znevýhodnenej pozícii, čím pomáhajú týmto ľuďom získať väčší vplyv a kontrolu vo svojich osobných aj kolektívnych situáciách. Stromwall a Larrison (2009) definovali empowerment v sociálnej práci ako proces, ktorý pomáha jednotlivcom alebo skupinám zvýšiť kontrolu nad svojimi životmi a externými faktormi, ktoré ovplyvňujú ich každodennú realitu. Tento prístup zdôrazňuje odovzdanie moci od sociálnych pracovníkov klientom, aby mohli efektívne čeliť výzvam vo svojom živote.

Payne (2014) poukazuje na dôležitosť sociálnej akcie a zmeny v rámci empowermentu. V tejto perspektíve je empowerment vnímaný ako nástroj pre zmenu sociálnych a politických podmienok, ktoré vedú k sociálnemu vylúčeniu a marginalizácii. V súlade s „perspektívou silných stránok“ v sociálnej práci, Saleebey (1996) zdôrazňuje význam zamerania sa na silné stránky klientov ako kľúčový aspekt empowermentu. Táto definícia posilňuje klientov tým, že zdôrazňuje ich vlastné schopnosti a zdroje na riešenie problémov a dosahovanie pozitívnych zmien.

Lee (2001) rozlišuje medzi osobným a politickým empowermentom. Osobný empowerment sa týka zvyšovania sebavedomia a schopností jednotlivcov, zatiaľ čo politický empowerment sa zameriava na zmenu sociálnych a politických štruktúr, ktoré udržiavajú nerovnosť.

Matoušek (2003, s.154) definuje empowerment ako: „Cieľ niektorých prístupov sociálnej práce spočívajúci vo zvýšení klientovej alebo skupinovej schopnosti presadzovať vlastné oprávnené záujmy, resp. vymaniť sa z podriadeného, utláčaného postavenia. Termín sa používa v dvoch prekrývajúcich sa významoch. Jednak v psychologizujúcej perspektíve, kde sa tým myslí posilňovanie sebavedomia, posilňovanie schopností vyjednávať, asertívne presadzovať osobné alebo úzko skupinové záujmy; jednak v sociálnej perspektíve, kde ide o presadzovanie záujmov veľkých skupín (napr. žien alebo homosexuálne orientovaných ľudí) koordinovanými kolektívnymi akciami.“

Podľa Thompsona (in Navrátil, 2001) existuje dôležitý rozdiel medzi „empowermentom“ a „uschopením“ (enabling). Zatiaľ čo „uschopenie“, ktoré je charakteristické pre tradičnú sociálnu prácu, umožňuje ľuďom vytvárať stratégie na vyrovnanie sa s podmienkami svojho života, empowerment ide o krok ďalej tým, že sa zameriava nielen na prispôsobenie, ale aj na učenie sa prevziať kontrolu nad vlastným životom a jeho podmienkami. Tento prístup sa snaží posilniť jednotlivcov, aby mohli aktívne ovplyvňovať a meniť svoje životné situácie.

Vývoj konceptu empowermentu možno rozdeliť do niekoľkých hlavných etáp. V 60. a 70. rokoch 20. storočia mala sociálna práca prehlbujúci sa vzťah k rôznym sociálnym hnutiam, vrátane hnutia za občianske práva, ženského hnutia a hnutia za práva duševne chorých. Tieto hnutia zdôrazňovali dôležitosť sebaurčenia, rovnosti a sociálnej spravodlivosti. V tomto období došlo k väčšiemu začleneniu pojmu empowerment do teórie a praxe sociálnej práce. Empowerment bol považovaný za nástroj na dosiahnutie väčšej sociálnej spravodlivosti a rovnosti. V 80. a 90. rokoch bol koncept empowermentu ďalej rozpracovaný a integrovaný do akademického diskurzu. Významnými teoretikmi v tejto oblasti boli napríklad Julian Rappaport a Paulo Freire, ktorí rozvíjali teóriu empowermentu v kontexte komunitnej psychológie a kritickej pedagogiky (Lee, 2001). V Česku a na Slovensku je koncept empowermentu stále skôr nový a postupne sa integruje do akademického a profesijného prostredia.

Empowerment je teda konštrukt zdieľaný mnohými disciplínami a oblasťami, napríklad v sfére rozvoja komunity, v psychológii, vzdelávaní, ekonómii či v štúdiu sociálnych hnutí a organizácií (Page & Czuba, 1999). Napriek tomu má empowerment v sociálnej práci svoje zásadné miesto. To vyplýva už z faktu, že sociálna práca si kladie za cieľ pracovať s marginalizovanými osobami. Termín je dokonca zakotvený v poslaní a hodnotách profesionálneho sociálneho pracovníka, v Etickom kódexe Národnej asociácie sociálnych pracovníkov [NASW] (2018): (1) Primárnym poslaním sociálnej práce je zlepšovať ľudské blaho a pomáhať naplňovať základné ľudské potreby všetkých ľudí, s osobitným zreteľom na potreby a posilnenie ľudí, ktorí sú zraniteľní, utláčaní a žijú v chudobe. (2) Sociálni pracovníci podporujú sociálne zodpovedné sebaurčenie klientov. Sociálni pracovníci sa snažia o zvýšenie schopnosti a príležitosti klientov zmeniť sa a riešiť svoje vlastné potreby.

Niektoré z rizík, ktoré empowerment prináša, popisuje Adams (2003). Posilnenie jedného môže znamenať oslabenie druhého. Proces posilňovania funguje na úrovniach jednotlivca, skupiny, rodiny, organizácie a komunity, ako aj v rôznych sférach života ľudí. Jedna osoba sa môže cítiť posilnená vďaka niečomu, čo si uvedomila alebo pochopila, iná osoba môže zaznamenať posilnenie, keď dosiahne nové zamestnanie. Koncept empowermentu sa tiež stretol s rôznymi kritikami, ktoré poukazujú na jeho komplexnosť, paradoxnú povahu a výzvy pri jeho implementácii v rôznych oblastiach. Lam a Kwong (2014) diskutujú o paradoxe posilnenia, kde implementácia intervenčného programu empowermentu môže viesť k opačnému výsledku, teda k oslabeniu cieľových účastníkov. Táto kritika upozorňuje na potenciálne nezamýšľané

dôsledky empowermentu. Wilkinson (1998) sa zameriava na kritiku konceptu posilnenia v kontexte riadenia ľudských zdrojov, pričom poukazuje na jeho často povrchné použitie a nedostatočné zavedenie v praxi.

Prístupy využívajúce empowerment

Antiopresívny prístup (AOP)

Antiopresívny prístup (AOP) je teoretický a praktický rámec zameraný na rozpoznanie a prekonanie systémových nerovností a diskriminácie, ktoré postihujú marginalizované skupiny. Tento prístup, vychádzajúci z kritickej teórie, sa usiluje o posilnenie jednotlivcov a komunit, ktoré sú znevýhodnené mocenskými štruktúrami v spoločnosti. Hlavným cieľom AOP je vytvoriť spravodlivejšie a rovnejšie prostredie pre všetkých, bez ohľadu na ich sociálne, ekonomické či kultúrne zázemie (Dominelli, 2017).

AOP sa často aplikuje v sociálnej práci, vzdelávaní a ďalších oblastiach, kde je potrebná priama intervencia na pomoc znevýhodneným skupinám. Kľúčovým prvkom tohto prístupu je kritická reflexia a aktívne zapojenie jedincov do procesu zmeny, čo vedie k osobnému a kolektívnemu posilneniu (empowermentu). Empowerment v kontexte AOP znamená posilnenie jednotlivcov a komunit, aby mali väčšiu kontrolu nad svojimi životmi a boli schopní efektívne čeliť systémovým nerovnostiam.

Proces empowermentu v AOP zahŕňa niekoľko kľúčových aspektov

1. Zvyšovanie povedomia

Empowerment začína zvyšovaním povedomia o sociálnych a politických štruktúrach, ktoré vedú k útlaku a nerovnostiam. V rámci AOP je dôležité, aby jednotlivci pochopili, aké faktory ovplyvňujú ich životnú situáciu, a rozpoznali svoje vlastné schopnosti a zdroje, ktoré môžu využiť na zmenu. Proces kritickej reflexie umožňuje jednotlivcom porozumieť systémovým silám, ktoré formujú ich životy, a rozvíjať stratégie, ako tieto sily prekonať.

2. Participácia a zapojenie

Kľúčovou súčasťou empowermentu je aktívne zapojenie jednotlivcov do rozhodovacích procesov, ktoré ovplyvňujú ich životy. AOP kladie dôraz na participáciu ako prostriedok na budovanie autonómie a sebaúcty. To zahŕňa podporu pri rozvoji zručností potrebných na efektívne zapojenie do týchto procesov a vytváranie priestorov, kde môžu byť vypočuté ich hlasy a potreby (Adams, 2017).

3. Podpora a spolupráca

V AOP je dôležitá podpora a spolupráca medzi jednotlivcami a komunitami. Tento prístup zdôrazňuje budovanie kolektívnej sily a solidarity, čo posilňuje schopnosť jednotlivcov čeliť útlaku. Podľa Dominelli (2017) „kolektívne akcie a vzájomná

podpora umožňujú jedincom a skupinám lepšie odolávať mocenským štruktúram, ktoré ich utláčajú.“

4. Rozvoj schopností a kompetencií

Empowerment zahŕňa aj rozvoj osobných a profesionálnych zručností, ktoré umožňujú jednotlivcom lepšie sa orientovať v zložitých sociálnych a ekonomických podmienkach. AOP podporuje vzdelávanie a tréning ako prostriedky na dosiahnutie väčšej samostatnosti a efektivity pri riešení vlastných problémov (Lee, 2001).

5. Transformácia mocenských vzťahov

Kľúčovým cieľom empowermentu v AOP je transformácia existujúcich mocenských vzťahov. To zahŕňa nielen posilnenie jednotlivcov, ale aj zmenu systémových štruktúr, ktoré vedú k útlaku. Podľa Thompsona (2020) „zmena mocenských vzťahov je nevyhnutná na dosiahnutie skutočnej rovnosti a spravodlivosti.“ Empowerment v rámci antiopresívneho prístupu predstavuje dôležitý nástroj na prekonanie systémových nerovností a diskriminácie. Prostredníctvom zvyšovania povedomia, participácie, podpory a rozvoja schopností umožňuje AOP jednotlivcom a komunitám aktívne sa podieľať na zmene svojej situácie a transformácii mocenských vzťahov. Tento prístup nielen posilňuje jednotlivcov, ale tiež sa usiluje o vytvorenie spravodlivejšej spoločnosti.

Ekologický model

Ekologický model predstavuje prístup, ktorý sa sústreďuje na komplexné interakcie medzi jednotlivcom a jeho prostredím. Tento model je založený na myšlienke, že ľudia sú neustále ovplyvňovaní rôznymi úrovňami systémov, ktoré zahŕňajú mikrosystém (napr. rodina, škola), mezosystém (vzťahy medzi mikrosystémami), exosystém (napr. sociálne služby, pracovné prostredie) a makrosystém (napr. kultúrne hodnoty, politika) (Bronfenbrenner, 1979). Porozumenie týmto systémom je kľúčové pre efektívne intervencie, ktoré podporujú zmenu a zlepšujú kvalitu života.

V rámci ekologického modelu je empowerment kľúčovým prvkom, ktorý umožňuje jedincom lepšie zvládať a ovplyvňovať ich prostredie. Empowerment začína holistickým prístupom k porozumeniu životnej situácii jednotlivca. Ekologický model berie do úvahy všetky úrovne prostredia a rozpoznáva, že problémy jednotlivcov nemožno riešiť izolovane, ale je potrebné sa zamerať aj na systémové faktory, ktoré tieto problémy ovplyvňujú. Germain a Gitterman (2008) zdôrazňujú, že pre efektívnu intervenciu je nutné pochopiť komplexné vzťahy medzi jedincom a jeho prostredím, čo umožňuje identifikovať kľúčové oblasti pre intervencie.

Empowerment v tomto kontexte tiež zahŕňa podporu autonómie a sebaurčenia jednotlivca. To znamená, že jednotlivcom je poskytovaná podpora, ktorá im pomáha lepšie chápať a navigovať systémy ovplyvňujúce ich životy. Proces empowermentu zahŕňa posilňovanie schopnosti jednotlivcov robiť informované rozhodnutia a rozvíjať zručnosti potrebné na dosiahnutie svojich cieľov. Podľa Ungara (2011) je dôležité

vytvárať prostredie, kde jedinci môžu slobodne vyjadriť svoje potreby a preferencie, čo prispieva k ich posilneniu.

Ďalšou dôležitou zložkou empowermentu v ekologickom modeli je budovanie kapacít jednotlivcov a komúnit. To zahŕňa rozvoj zručností a znalostí, ktoré umožňujú jednotlivcom lepšie reagovať na výzvy a príležitosti, ktorým čelia. Bronfenbrenner (1994) zdôrazňuje význam rozvoja osobných a komunitných zdrojov, ktoré pomáhajú jedincom prispôbiť sa a efektívne reagovať na zmeny v ich prostredí.

Participácia a spolupráca sú tiež kľúčovými aspektami empowermentu v rámci ekologického modelu. Jedinci sú motivovaní k aktívnemu zapojeniu do rozhodovacích procesov, ktoré ovplyvňujú ich životy, a k nadväzovaniu partnerstiev s ostatnými, ktorí môžu prispieť k ich úspechu. Ako uvádza Jack (2005), participácia a spolupráca sú nevyhnutné pre vytváranie prostredia, kde jednotlivci môžu efektívne spolupracovať na riešení spoločných problémov.

Empowerment v ekologickom modeli zahŕňa aj snahu o systémovú zmenu, ktorá vedie k vytvoreniu priaznivejšieho prostredia pre jednotlivcov a komunity. To znamená, že intervencie by mali zahŕňať úsilie o zmenu systémov, ktoré vytvárajú bariéry pre posilnenie jedincov a komúnit. Germain a Gitterman (2008) zdôrazňujú, že zmena v politikách, procesoch a kultúrach je nevyhnutná pre podporu empowermentu a pre vytvorenie prostredia, ktoré uľahčuje posilňovanie jednotlivcov.

Feministické prístupy v sociálnej práci

Feministické prístupy v sociálnej práci sú dôležitým nástrojom na presadzovanie rovnosti a spravodlivosti, pričom sa zameriavajú na odstránenie nerovností spôsobených rodom. Tieto prístupy vychádzajú z feministickej teórie, ktorá kritizuje tradičné mocenské štruktúry a upozorňuje na systémové nerovnosti a útlak, ktorým ženy a ďalšie marginalizované skupiny čelia. V rámci feministických prístupov je empowerment kľúčovým prvkom, ktorý posilňuje schopnosť jedincov čeliť týmto nerovnostiam a aktívne sa podieľať na ich prekonávaní. Payne (2020) uvádza, že tieto prístupy sa snažia „zviditeľniť a spochybníť patriarchálne štruktúry, ktoré prispievajú k útlaku žien a iných marginalizovaných skupín“. Cieľom feministickej sociálnej práce je poskytnúť podporu a zdroje, ktoré pomáhajú jednotlivcom a komunitám čeliť nerovnostiam a dosiahnuť väčšiu rovnosť a spravodlivosť.

Empowerment sa v rámci feministických prístupov zameriava na niekoľko kľúčových oblastí:

1. Zvyšovanie povedomia o genderových nerovnostiach

Jednou z kľúčových oblastí je zvyšovanie povedomia o rodových nerovnostiach a ich dopadoch na životy ľudí. To zahŕňa rozvoj kritického vedomia, ktoré umožňuje jedincom rozpoznať, ako ich osobné problémy súvisia so širšími spoločenskými štruktúrami. Napríklad Freire (2020) zdôrazňuje dôležitosť kritického myslenia ako prostriedku na uvedomenie si útlaku a rozvoja stratégií pre jeho prekonanie.

2. Podpora sebaurčenia a autonómie

Ďalšou kľúčovou zložkou empowermentu vo feministických prístupoch je podpora sebaurčenia a autonómie jednotlivcov. Feministické prístupy kladú dôraz na to, aby jedinci mali kontrolu nad svojimi životmi a boli schopní robiť rozhodnutia, ktoré odrážajú ich potreby a prania. Dominelli (2017) uvádza, že „podpora sebaurčenia je kľúčová pre posilnenie žien a ďalších marginalizovaných skupín, aby mohli efektívne čeliť mocenským štruktúram, ktoré ich utláčajú“.

3. Kolektívne akcie a solidarita

Feministické prístupy tiež zdôrazňujú dôležitosť kolektívnej akcie a solidarity. Empowerment je chápaný ako proces, ktorý nie je iba individuálny, ale aj kolektívny, čo znamená, že posilnenie jednotlivcov je úzko spojené s posilnením komunít. Kolektívna akcia umožňuje jednotlivcom spojiť sily a spolupracovať na dosiahnutí spoločných cieľov a prekonaní systémových nerovností. Hooks (2000) zdôrazňuje, že „solidarita a spolupráca sú kľúčové pre vytvorenie silnejšieho hnutia za rovnosť a spravodlivosť“.

4. Kritika a transformácia mocenských vzťahov

Podstatnou súčasťou empowermentu vo feministických prístupoch je aj kritika a transformácia mocenských vzťahov. Feministické prístupy sa snažia spochybniť tradičné hierarchie a štruktúry moci, ktoré vedú k útlaku, a usilujú sa o ich zmenu. To zahŕňa osobnú zmenu, ako aj zmenu na úrovni inštitúcií a spoločnosti ako celku. Payne (2020) zdôrazňuje, že feministická sociálna práca sa usiluje o „transformáciu systémov, ktoré podporujú útlak, a o podporu vytvárania spravodlivejších a rovnejších štruktúr“.

V rámci feministických prístupov v sociálnej práci je empowerment považovaný za kľúčový nástroj na dosiahnutie rovnosti a spravodlivosti. Prostredníctvom zvyšovania povedomia, podpory sebaurčenia, kolektívnej akcie a transformácie mocenských vzťahov umožňujú feministické prístupy jedincom a komunitám aktívne sa podieľať na zmene svojej situácie a na vytváraní spravodlivejšej spoločnosti.

Techniky využívané v empowermente jednotlivcov a rodín

Zoabi a Gal (2019) uvádzajú, že v rámci sociálnych služieb pri koncepte empowermentu sú pri práci s jednotlivcom využívané predovšetkým techniky **case manažmentu**, **terapeutické techniky**, **podporné techniky** a techniky zamerané na vhlád.

1. Techniky case managementu

Techniky case managementu zahŕňajú širokú škálu aktivít a služieb, ako je hodnotenie potrieb, poradenstvo, zastupovanie, pomoc pri žiadaní o sociálne dávky, vyhľadávanie zamestnania, bývania, dopravy alebo lekárskej starostlivosti. Case management je založený na myšlienke, že sociálni pracovníci by mali pôsobiť ako

prostredníci medzi žiadateľmi a zdrojmi v spoločnosti. Mali by pomáhať klientom získať prístup k ďalším službám, o ktoré by inak nemuseli byť schopní požiadať, alebo ich mohli zanedbať kvôli nedostatku motivácie (Sheafor, Horejsi, 2011).

2. Terapeutické techniky

Terapeutické techniky sú zamerané na pomoc klientom lepšie porozumieť ich osobným vzťahom a na analýzu vplyvu environmentálnych faktorov na ich problémy. Tieto techniky sa sústreďujú na rozvoj silných stránok klientov, podporu zručností a kvalifikácií a na vytváranie pocitu vlastnej hodnoty. Klienti sa tiež učia techniky zvládania stresu a minimalizáciu dysfunkčných spôsobov myslenia, čo zlepšuje ich schopnosť čeliť problémom (Joiner, Bartram, 2004).

3. Podporné techniky

Sociálni pracovníci využívajú podporné techniky na nadviazanie vzťahu s klientmi založeného na dôvere a empatii, čím uľahčujú implementáciu individuálnych plánov. Podpora je nevyhnutná pre proces empowermentu, pretože poskytuje klientom emocionálnu a sociálnu oporu počas ťažkých zmien. Tieto techniky pomáhajú zvyšovať sebavedomie, motiváciu k práci na problémoch a ochotu otvoriť sa sociálnemu pracovníkovi (O'Hare, Collins, 2000). Techniky empowermentu teda zahŕňajú široké spektrum prístupov, ktoré podporujú jednotlivcov a rodiny v prekonávaní osobných i sociálnych bariér, s dôrazom na rozvoj zručností, podporu a sprostredkovanie zdrojov.

Techniky pracujúce s vhladom

Techniky pracujúce s vhladom umožňujú klientom lepšie porozumieť samým sebe v rámci ich sociálnych a kultúrnych kontextov. Sociálni pracovníci pomáhajú klientom odhaliť a vyjadriť ich pocity, pochopiť minulé ťažkosti, skúsenosti a vzťahy, ktoré prispeli k ich súčasnému stavu, a poučiť sa z minulosti. Tento proces posilňuje kritické sebahodnotenie klientov, ktoré im umožňuje zhodnotiť ich schopnosti zmeniť svoju situáciu, riešiť problémy a dosiahnuť svoje ciele (Mosedale, 2005).

Advokácia a zastupovanie záujmov sú v sociálnej práci kľúčové pre splnomocňovanie jednotlivcov a rodín, najmä tých, ktorí sú zraniteľní, marginalizovaní alebo čelia sociálnej nespravodlivosti. Sociálni pracovníci pomáhajú klientom identifikovať ich potreby a záujmy a zastupujú ich pred inštitúciami, ako sú úrady, školy, zdravotnícke zariadenia a súdy. To zahŕňa vyjednávanie, mediáciu a lobovanie za zmeny politik a postupov, ktoré ovplyvňujú životy klientov (Payne, 2014). Činnosti môžu zahŕňať pomoc s vyplňovaním formulárov, pochopenie práv a povinností, a zastupovanie klientov v rokovaníach s úradmi (Braye & Preston-Shoot, 2005).

Ďalším dôležitým aspektom advokácie je zapojenie sociálnych pracovníkov do aktivít, ktoré sa usilujú o **zmenu politik a postupov** vedúcich k sociálnej nespravodlivosti. To zahŕňa účasť na kampaniach, verejné presadzovanie zmien a vzdelávanie odbornej i laickej verejnosti o dopadoch sociálnych problémov (Ife, 2012).

Zvyšovanie povedomia a vzdelávanie klientov je ďalšia kľúčová technika empowermentu. Sociálni pracovníci poskytujú informácie, zručnosti a nástroje, ktoré klienti potrebujú na efektívne riešenie svojej situácie a využívanie dostupných zdrojov a služieb. Sociálni pracovníci klientov informujú o ich právach, možnostiach čerpania sociálnych dávok, zdravotnej starostlivosti, vzdelávaní a ďalších podporných programoch, aby mali všetky potrebné informácie pre prístup k dostupným zdrojom (Dalrymple & Boylan, 2013).

Sociálni pracovníci tiež podporujú účasť klientov vo **svojpomocných skupinách**, ktoré im umožňujú zdieľať skúsenosti a získavať podporu od ľudí s podobnými problémami (Zastrow, 2017). Zároveň sa angažujú vo **vzdelávaní verejnosti** a advokácii s cieľom zvýšiť povedomie o sociálnych problémoch, nespravodlivostiach a potrebách marginalizovaných skupín. Týmto spôsobom ovplyvňujú verejnú politiku a prax a podporujú sociálne zmeny (Healy, 2014).

Techniky využívané v empowermente komunit

V komunitnej sociálnej práci je empowerment realizovaný prostredníctvom rôznych techník zameraných na posilnenie komunit, podporu ich aktívnej účasti a schopnosť riešiť lokálne problémy. Medzi tieto techniky patria:

1. Participatívne hodnotenie potrieb

Participatívne hodnotenie potrieb zahŕňa komunitu do procesu identifikácie jej vlastných potrieb a zdrojov. Tento prístup podporuje pocit vlastníctva nad riešiteľnými problémami a zaväzuje komunitu k akcii na základe identifikovaných potrieb. Účasť členov komunity v tomto procese vedie k zvýšeniu ich zodpovednosti a ochoty sa zapojiť (Minkler & Wallerstein, 2011).

2. Komunitné mapovanie

Komunitné mapovanie umožňuje členom komunity vizualizovať dôležité prvky svojho prostredia. Tento nástroj pomáha komunite lepšie pochopiť miestne zdroje, potreby a problémy, čo im umožňuje plánovať efektívne riešenie a mobilizovať miestne zdroje.

3. Organizácia komunitných stretnutí a fór

Komunitné stretnutia a fóra podporujú otvorenú komunikáciu, spoluprácu a spoločné rozhodovanie medzi členmi komunity. Tieto stretnutia slúžia ako priestor na zdieľanie nápadov, identifikáciu problémov a vytváranie stratégií na zlepšenie situácie v komunite.

4. Rozvoj komunitných lídrov

Rozvoj komunitných lídrov zahŕňa poskytovanie školení, mentorstva a podpory tým, ktorí majú potenciál alebo záujem viesť a mobilizovať komunitu. Komunitní vodcovia zohrávajú kľúčovú úlohu pri sprostredkovaní komunikácie medzi

členmi komunity a verejnými inštitúciami, organizujú akcie a vedú iniciatívy na zlepšenie podmienok v lokalite (Welton & Freelon, 2018).

5. Zvýšenie účasti v rozhodovacích procesoch a spravovaní vecí verejných

Podpora členov komunity v účasti na verejnom živote a rozhodovacích procesoch je zásadná pre ich posilnenie. Týmto spôsobom sa členovia komunity učia, ako efektívne presadzovať svoje záujmy a ovplyvňovať zmeny, ktoré majú priamy vplyv na ich prostredie a životy (Chaskin, 2001).

Tieto techniky posilňujú autonómiu komunit, zvyšujú ich schopnosť čeliť lokálnym problémom a podnecujú aktívne zapojenie do rozhodovacích procesov, čo je kľúčové pre dlhodobý rozvoj a sociálnu spravodlivosť.

Bariéry v dosahovaní empowermentu a stratégie ich prekonania

Empowerment ako proces často naráža na rôzne bariéry, ktoré môžu obmedziť alebo znemožniť dosiahnutie posilnenia jednotlivcov a komunit. Tieto bariéry môžu byť zakorenené v systémových štruktúrach, kultúrnych normách alebo individuálnych prekážkach.

1. Systémový útlak

Jednou z najväčších prekážok je systémový útlak, ktorý vzniká v dôsledku sociálnych, ekonomických a politických štruktúr udržiavajúcich moc a privilégiá v rukách určitej skupiny, zatiaľ čo marginalizuje iné skupiny. Útlak sa prejavuje rasizmom, sexizmom, homofóbiou a ďalšími formami diskriminácie, ktoré obmedzujú prístup k zdrojom potrebným na posilnenie (Young, 2002).

Stratégia prekonania: Sociálni pracovníci môžu bojovať proti systémovému útlaku prostredníctvom advokácie, politickej práce a aktivizmu zameraného na zmenu diskriminačných zákonov a politík. Kľúčové je zapojenie klientov do rozhodovacích procesov a ich posilnenie prostredníctvom rozvoja zručností, aby boli schopní sa aktívne zapojiť do svojho vlastného posilnenia.

2. Diskriminácia

Diskriminácia na základe rasy, pohlavia, sexuálnej orientácie, veku, zdravotného stavu alebo iných charakteristík obmedzuje príležitosti znevýhodnených skupín v spoločnosti. Diskriminácia sa prejavuje v oblastiach zamestnania, bývania, vzdelania a zdravotnej starostlivosti (Adams, 2017).

Stratégia prekonania: Vzdelávacie programy, ktoré zvyšujú povedomie o diskriminácii, a podpora inkluzivity a diverzity môžu pomôcť prekonať diskrimináciu. Sociálni pracovníci môžu tiež podporovať obeť diskriminácie, pomáhať pri rokovaní o ich právach, a podporovať rovnosť na pracoviskách a v komunitách.

3. Nedostatok zdrojov

Ekonomické nerovnosti a chudoba obmedzujú prístup k základným službám, ako je zdravotná starostlivosť, vzdelanie alebo bývanie. Tento nedostatok zdrojov obmedzuje schopnosť jednotlivcov rozvíjať svoje zručnosti a dosiahnuť svoje ciele (Payne, 2020).

Stratégia prekonania: Sociálni pracovníci môžu zohrávať kľúčovú úlohu v mobilizácii a zabezpečení prístupu k zdrojom. Pomoc pri získavaní sociálnych dávok, hľadani zamestnania a zabezpečení prístupu k vzdelaniu a zdravotnej starostlivosti sú nevyhnutné kroky. Spolupráca s miestnymi organizáciami a inštitúciami môže priniesť ďalšie zdroje a podporu.

4. Nedostatočná účasť v rozhodovacích procesoch

V praxi môže dochádzať k situáciám, keď klientela dosiaľ nemala možnosť, resp. skúsenosť s rozhodovacími procesmi v ťaživých sociálnych situáciách. Dôvody môžu byť širokospektrálne: nevedomosť či absencia zručností či otvorené prejavy intolerancie a rasizmu. Pomáhajúce profesionálky a profesionáli tak v tomto prípade zastávajú úlohy facilitátorov v kontexte advokácie. Táto činnosť je hýbateľom sociálnej práce smerujúcej k pomoci utláčaným.

5. Psychologické bariéry

Nízke sebavedomie, pocity bezmocnosti alebo naučená bezmocnosť môžu jednotlivcom brániť v dosahovaní empowermentu. Tieto bariéry sú často dôsledkom dlhodobého vystavenia útlaku a diskriminácii (Saleebey, 1996).

Stratégia prekonania: Terapeutické intervencie zamerané na posilňovanie sebavedomia a rozvoj pozitívneho sebavnímania môžu klientom pomôcť prekonať psychologické bariéry. Práca na rozvoji osobných silných stránok a zdrojov klientov a poskytnutie príležitostí k úspechu prispieva k ich sebavedomiu a schopnosti čeliť výzvam.

Prekonanie týchto bariér si vyžaduje komplexný a mnohostranný prístup, ktorý zahŕňa tak individuálnu prácu, ako aj širšie politické a komunitné zmeny. Sociálne pracovníčky a sociálni pracovníci hrajú kľúčovú úlohu v podpore jednotlivcov a komunit na ceste k posilneniu a prekonávaní týchto prekážok.

Literatúra

- Young, I. M. (2002). *Inclusion and Democracy*. Oxford University Press.
- Adams, R. (2017). *Empowerment, Participation and Social Work*. Palgrave Macmillan.
- Lukes, S. (2021). *Power: A Radical View*. Palgrave Macmillan.
- Saleebey, D. (1996). *The Strengths Perspective in Social Work Practice: Extensions and Cautions*. *Social Work*, 41(3), 296-305.
- Chaskin, R. J. (2001). Building community capacity: A definitional framework and case studies from a comprehensive community initiative. *Urban affairs review*, 36(3), 291-323.
- Adams, R. (2017). *Empowerment, Participation and Social Work*. Palgrave Macmillan.
- Adams, R. et al. Social work and empowerment. 2003.
- Braye, S., & Preston-Shoot, M. (2005). *Empowering Practice in Social Care*. Open University Press.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*. Harvard University Press.
- Bronfenbrenner, U. (1994). Ecological models of human development. In *International Encyclopedia of Education* (Vol. 3, pp. 37-43). Elsevier.
- Dalrymple, J., & Boylan, J. (2013). *Effective Advocacy in Social Work*. Sage.
- Dominelli, L. (2017). *Anti-oppressive Social Work Theory and Practice*. Palgrave Macmillan.
- Dominelli, L. (2017). *Feminist Social Work Theory and Practice*. Palgrave Macmillan.
- Fook, J. (2012). *Social Work: A Critical Approach to Practice*.
- Freire, P. (2020). *Pedagogy of the Oppressed*. Herder and Herder.
- Germain, C. B., & Gitterman, A. (2008). *The Life Model of Social Work Practice: Advances in Theory and Practice*. Columbia University Press.
- Healy, L. M. (2014). *International Social Work: Professional Action in an Interdependent World*. Oxford University Press.
- Hooks, B. (2000). *Feminist Theory: From Margin to Center*. Pluto Press.
- Ife, J. (2002). Community Development: Community-based alternatives in an age of globalisation.
- Ife, J. (2012). *Human Rights and Social Work: Towards Rights-Based Practice*. Cambridge University Press.
- Jack, G. (2005). Assessing the impact of community programmes working with children and families in disadvantaged areas. *Child & Family Social Work*, 10(4), 293-304.
- Joiner TA, Bartram T. How empowerment and social support affect Australian nurses' work stressors. *Australian Health Review*. 2004;28(1):56-64

- Lam, S. S. K., & Kwong, K. K. (2014). The paradox of empowerment: The potential limitation of empowerment in community-based rehabilitation practice. *Disability and Rehabilitation*, 36(13), 1138-1143.
- Lee, J. A. B. (2001). *The Empowerment Approach to Social Work Practice*. Columbia University Press.
- Lips, H. (1991). *Women, men and power*. Mountain View, CA: Mayfeld.
- Mosedale S. Assessing women's empowerment: Towards a conceptual framework. *Journal of International Development*. 2005;17:243-257
- National Association of Social Workers. (2018). *Code of ethics of the national association of social workers*. Washington, DC: NASW.
- Navrátil, P. Antipresivní přístupy. In Matoušek, O. a kol. *Základy sociální práce*. Praha: Portál, 2001.
- O'Hare T, Collins P. Matching practice skills with client problems: Using the practice skills inventory with experienced social workers. *Journal of Social Service Research*. 2000;26(3):49-64
- Page, N., & Czuba, C. E. (1999). Empowerment: What is it. *Journal of extension*, 37(5), 1-5.
- Payne, M. (2020). *Modern Social Work Theory*. Oxford University Press.
- Saleebey, D. (1996). *The Strengths Perspective in Social Work Practice*.
- Sheafor BW, Horejsi C. *Techniques and Guidelines for Social Work Practice*. 9th ed. Boston: Allyn & Bacon; 2011
- Solomon, B.B. (1976). *Black Empowerment: Social Work in Oppressed Communities*.
- Stromwall, L. K., & Larrison, C. R. (2009). *Building Strengths and Skills: A Collaborative Approach to Working with Clients*.
- Thompson, N. (2020) *Anti-Discriminatory Practice: Equality, Diversity and Social Justice*. Palgrave Macmillan.
- Ungar, M. (2011). *The Social Ecology of Resilience: A Handbook of Theory and Practice*. Springer.
- Weber, M. (1946). From Max Weber. H.H. Gerth & C.W. Mills (Eds.). New York: Oxford University Press.
- Welton, A. D., & Freelon, R. (2018). Community organizing as educational leadership: Lessons from Chicago on the politics of racial justice. *Journal of Research on Leadership Education*, 13(1), 79-104.
- Zastrow, C. (2017). *Social Work with Groups: Using the Class as a Group Leadership Laboratory*. Brooks/Cole.
- Zoabi, K., & Gal, I. (2020). Empowerment Potential of Social Work Techniques among Practitioners in Israel and the USA. In *Global Social Work-Cutting Edge Issues and Critical Reflections*. IntechOpen.